

STADSBODE

ABONNEMENTSPRIJS:

5 fr. 's jaars, 3 fr. voor 6 maanden.
(voorop betaalbaar).

—0—

Openbare Verkoopingen 25 c. per regel.
Rechterlijke Eerherstelling 2 fr. per regel.
Begravenisbericht . . . 5 frank.
(voor abonnees fr. 2.50)

voor Brugge en omliggende

Officieel Orgaan van het Gemeentebestuur

verschijnende den Woensdag en Zaterdag.

Bestuurder-Uitgever:

HENDRIK DE ZEINE

Ankerplaats, 1, Ouden Gentweg

BRUGGE

of ten Stadhuije:

Bureel N° 1 der 2^e Afdeling.

AAN DE BEVOLKING.

De Stadsbode voor Brugge en omliggende die heden voor de eerste maal verschijnt, zijnde het officieel orgaan van het Gemeentebestuur, beantwoordt aan een zoo wezenlijk ernstige behoefte en is van zoo groot nut voor eenieder, dat dit blad door de bevolking der stad en van het omliggende met den besten welkom zal begroet worden. Een enkele blik op den belangrijken inhoud zal voldoende zijn om eenieder nopens de ware strekking en het gewichtig programma dezer uitgaaf in te lichten. Onnodig dus de Stadsbode door vele woorden aan te bevelen.

Aangezien dit blad gansch ten voordeele der bevolking gesticht werd, moet zij er haren steun aan verleen, ten einde wij zouden in staat gesteld worden hetzelfde behoorlijk te kunnen laten verschijnen. De inschrijvingen, aan 5 franken voor een jaar of aan 3 franken voor 6 maanden, worden te onzen bureele ingewacht. De abonnees zullen bijzondere voordeelen genieten.

De Stadsbode is inderdaad de eenige gazet, die thans in Brugge verschijnt. Wij koesteren de hoop dat zij bij al onze stadgenooten het gunstigste onthaal moge genieten en door allen aanhoudend zal ondersteund worden, om ons te helpen in de ernstige taak, die wij, tot meerder welzijn onzer medeburgers, op onze schouders genomen hebben.

DE BESTURDER-UITGEVER.

Gemeentelijke Mededeelingen.

GEMEENTEBESTUUR Brugge, den 6 Augusti 1917.
VAN
BRUGGE.

M.

Op bevel der deutsche overheid worden onderstaande onderrichtingen aan de bezitters honden medegedeeld.

Burgemeester en Schepenen
Baron ERN. VAN CALOEN

BIJ BEVEL:
De Secretaris,
C. DEBANDT.

KOMMANDANTUR den 6 Augusti
B. N. 3433v

Als gevolg aan het bevel van 7 April, van dit n° 1375, nopens het bezitten van honden, bevelen:

- 1° Het vrij rondloopen van honden op straten enhoven is verboden.
- 2° Buiten het huis moeten de honden aan den leiband gehouden worden.
- 3° Wachthonden op afgesloten erven, plaatsen, parken, enz., moeten aan den keten gelegd worden.
- 4° Honden die zich in het bezit van Belgen bevinden en vrij rondloopen, zullen gedood worden.
- 5° Daar het aantal nuttelooze honden nog immer veel te groot is, zullen binnen kort schikkingen, op grond der voorhandene lijsten, genomen worden naar dewelke een getal honden af te maken is.

DE KOMMANDANT.

Aan de inwoners van vreemde Nationaliteit.

Op bevel van de Deutsche Overheid wordt ter kennis gebracht van de belanghebbenden dat alle vreemdelingen, mannen en vrouwen, van 14 tot 65 jaar, zich binnen de tien eerste dagen van iedere maand, ten 10 ure voormiddag, moeten aanbieden in de Kommandantur-Meldezaal, voorzien van hun eenzelveigheidsbewijs en andere nationaliteitspapieren.

De dag zal telkenmale kenbaar gemaakt worden in de voorzaal van het Stadhuis en van het Meldeambt.

De Kloosterlingen, mannen en vrouwen, die zich in een Slotklooster bevinden, zijn niet verplicht naar de kontrol te gaan, in dit geval nogtans, moet de Overste dezer gestichten de bovengemelde bewijzen en papieren, op vastgestelden dag, bij het Meldeambt indienen.

De personen die door ziekte of gebrekkelijkheden in de onmogelijkheid zijn zich aldaar te begeven, zijn gehouden het eenzelveigheidsbewijs en een geneeskundig getuigschrift te doen overleggen.

Degenen die van woonst veranderen in de Stad Brugge of in eene andere gemeente of stad hunne verblijfplaats vestigen, worden verzocht er onmiddellijk kennis van te geven in het Bevolkingsbureau, ten Stadhuije en in het Meldeambt.

Brugge, 18 Juli 1917.

Burgemeester en Schepenen,
B^{on} ERN. VAN CALOEN.

BEVOLKINGSBUREEL.

BEKENDMAKING.

Sedert het begin der maand Augustus 1914 hebben een groot getal personen de stad Brugge verlaten, zonder verklaring te doen van vertrek.

Stadsbode voor Brugge en omliggende: een Brugse oorlogskrant, 1917-1919

Bronnen in context 12

plaats verliet op de eenzelveigheidskaart de wezenlijke woonst niet meer is.

Op bevel der deutsche overheid wordt aan de bevolking bekend gemaakt dat elke woonstverandering bij het gemeentebestuur moet aangemeld en door deze laatste op het eenzelveigheidsbewijs aangeduid en bevestigd worden.

Wie van nu af in het bezit van een eenzelveigheidsbewijs bevonden wordt dat niet, onder alle opzichten, juist is, zal bestraft worden.

Burgemeester en Schepenen,
Baron E. VAN CALOEN.

MOTOREN.

Op bevel der deutsche overheid moeten alle voorhandene gasmotoren aangegeven worden met aanduiding of zij voor militaire of private doeleinden benuttigd worden en opgave van het getal uren gedurende dewelke zij per dag gebruikt worden. Verder is de daartoe noodige hoeveelheid anthracite kolen op te geven.

Voor niet aangemelde machienen zal geen uitbatingsmateriaal afgeleverd worden.

De aangift moet gedaan worden ten Stadhuije, bureel van militie, ten laatste den 13 Oogst 1917.

Burgemeester en Schepenen,
Baron ERN. VAN CALOEN.

Brugge, den 7 Augusti 1917.

Inkwartiering van Deutsche krijgslieden.

De inwoners der stad, bij wie een Duitsch krijgsmann zich komt aanbieden, mogen, volgens bevel der Deutsche Overheid, niet weigeren logement te verleen, maar zij moeten daarom van den eersten dag in het bezit gesteld worden van een Inkwartieringsbiljet dat door de Kommandantur aan elken krijgsmann, die in stad logeeren moet, medegegeven wordt. Door een verbod der Deutsche Overheid, op 22 November 1914, bij plakbrief afgekondigd, mag niemand aan een Duitschen krijgsmann nachtverblijf verschaffen, indien hij geen Inkwartieringsbiljet der Kommandantur afgeeft. Dit moet hem aanstonds gevraagd worden.

De logementgever moet dit biljet zorgvuldig bewaren en op den dag dat de logeerende vertrekt, dezen verzoeken er den datum van zijn vooruitgaan alsmede zijn handteeken op neer te schrijven. In geval de logeerende gedurende zekeeren tijd in dit kwartier verblijft, mag de logement-

officieren: fr. 0.75; voor de soldaten: fr. 0.50; op bed geleverd door den bijzondere, per nacht en per bed.

2° Op strooi of matrassen geleverd: a) door den waard: fr. 0.21 per man en per nacht; b) door de Deutsche overheid of door het stadsbestuur: fr. 0.10 per man en per nacht, met maximum van fr. 5.00 per nacht.

Voor twee krijgslieden, die samen één bed beslapen is de prijs per nacht vastgesteld als volgt: Voor twee onder-officieren fr. 1.25, voor twee soldaten fr. 0.75.

B R U
G G E

COLOFON

Titel

Stadsbode voor Brugge en omliggende:
een Brugse oorlogskrant, 1917–1919

Auteurs

Sophie De Schaepdrijver
Lieven De Visch
Jan D'hondt
Ludo Vandamme

Jaar van uitgave

2022

Verantwoordelijk uitgever

Colin Beheydt, algemeen directeur Stad en OCMW Brugge
Burg 12, 8000 Brugge

Wettelijk depot

D/2022/0546/12

Dit werk is gelicenseerd onder een Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 3.0 Unported licentie. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0> om een kopie te zien van de licentie.

Omslagillustratie

Voorpagina van de eerste aflevering van de Stadsbode, 25 augustus 1917 (Openbare Bibliotheek Brugge).

Inhoud

Voorwoord	4
De <i>Stadsbode</i> , of de schaarste als routine: het verhaal van een Brugse oorlogskrant (1917–1919) <i>Sophie De Schaepdrijver</i>	5
De <i>Stadsbode</i> doorgelicht: de materiële en inhoudelijke beschrijving van een oorlogskrant <i>Jan D'hondt</i>	10
De <i>Stadsbode</i> in foto's <i>Lieven De Visch</i>	13
200 jaar kranten in Brugge <i>Ludo Vandamme</i>	26
Bewaarde exemplaren – Bronnen – Literatuur	35

Voorwoord

De teksten in deze publicatie kwamen tot stand binnen het project Historische Bronnen Brugge. Dit project zorgde tussen 2003 en 2014 voor de digitalisering van dertien belangrijke historische documenten uit de collecties van het Stadsarchief Brugge, Openbare Bibliotheek Brugge, Musea Brugge, het Grootseminarie Brugge en het Rijksarchief te Brugge. De coördinatie was in handen van Erfgoedcel Brugge.

Bij elke bron schreven onderzoekers en conservatoren artikelen die de inhoudelijke, vormelijke of codicologische aspecten van het document uitdiepen of de ontstaanscontext schetsen. Voor sommige bronnen werd een teksteditie of vertaling bezorgd of werden regesten opgesteld.

De bronnen, artikelen en tekstedities waren aanvankelijk beschikbaar op *historischebronnenbrugge.be*. In 2018 kregen ze een nieuwe thuis op het portaal *erfgoedbrugge.be*. Deze digitale publicatie zorgt ervoor dat de teksten op langere termijn beschikbaar blijven voor onderzoekers en geïnteresseerden.

De teksten in deze publicatie werden oorspronkelijk gepubliceerd in 2014. De teksten en bibliografische verwijzingen zijn naar aanleiding van deze nieuwe digitale publicatie niet geactualiseerd.

De Stadsbode, of de schaarste als routine: het verhaal van een Brugse oorlogskrant (1917–1919)

Sophie De Schaepdrijver

Bij alle aandacht voor de loopgraven wordt wel eens vergeten dat ook de militaire bezetting deel uitmaakte van de ervaring van de Eerste Wereldoorlog. Sterker nog, het gros van de Belgen maakte de oorlog door als bezette burgers – net zoals dat in de Tweede Wereldoorlog voor heel Europa het geval zou zijn. De Duitse bezetting van België, en dan met name de harde bezetting door het *Marinekorps Flandern* van de Brugse regio (omgedoopt tot *Marinegebiet*), is een nadere blik waard, omdat ze veel zegt over hoe een militaire overmacht en een ongewapende, maar zelfbewuste burgersamenleving tegenover elkaar stonden.

Groep soldaten in de Smedenstraat, 1914–1918 (Fotocollectie Stadsarchief Brugge, ALB_42_045).

Beiden waren natuurlijk tot elkaar veroordeeld. De bezette burgers konden niet anders dan het nieuwe gezag aanvaarden. Brugge scheerde rakelings langs een ramp toen, bij de inname op 14 oktober 1914, een Belgische achterhoede een Duitse verkenners doodde. In verschillende andere steden, zoals bijvoorbeeld in Leuven, had zo'n incident geleid tot een massamoord op burgers. Gelukkig kon het stadsbestuur, in een ontmoeting met de bevelhebber van de invallende troepen, de lont uit het kruitvat halen. Vanaf dat moment stond Brugge voor een noodgedwongen samenleven met een militaire overmacht, die graag en vaak benadrukte wie het voor het zeggen had: zo moesten in Brugge leden van het stadsbestuur aanwezig zijn telkens er verzetslieden werden terechtgesteld, een pijnlijke taak die hun ambtsgenoten in andere steden bespaard bleef. Niettemin bleef de samenleving op haar strepen staan. Nergens blijkt dat duidelijker dan rondom de kwestie van de persvrijheid. Het bezettende gezag stelde de censuur in; uit protest weigerden de meeste kranten nog te verschijnen. Dat was een beginselkwestie: de persvrijheid was één van de hard bevochten grondwettelijke vrijheden en het vasthouden aan dat principe was voor vele journalisten onderdeel van hun vaktrots. Mensen hadden daar veel voor over. Zo ontving in februari 1915 de Brugse christendemocraat Gustaaf Stock, journalist en uitgever van de *Gazette van Brugge*, het bevel van het hoofdkwartier van de militaire politie van het Marinekorps (de *Kommandantur*, gevestigd op de Burg) om een krant uit te geven. De bedoeling van het bezettende gezag was, met dit nieuwe blad in de verf te zetten dat het gewone leven in Brugge hersteld was. Stock weigerde. Voor straf nam de militaire politie zijn voorraad letters in beslag – een ramp voor een drukker.

Omgekeerd bloeide de verzetspers. Bezet België was een unicum: van alle bezette gebieden in de Eerste Wereldoorlog bracht enkel België een bloeiende ondergrondse pers voort – meer dan tachtig bladen, gaande van eendagsvliegen zoals het Gentse *Het Nachlichtje*, naar langer levende bladen zoals het Antwerpse *De Vrije Stem* of de Brusselse *Vlaamse Leeuw* en *Libre Belgique*. Naast de periodieken waren er ook spotprenten (waar in Brugge onder anderen de kunstschilder René De Pauw voor tekende) en 'vliegende bladen', zoals de 'schrikkelijke voorzegging', een in Brugge van hand tot hand gaande apocalyptische tekst die de Duitse keizer als de antichrist voorstelde en België als het onschuldige lam, dat uiteindelijk overwinnen zou.

Maar die ondergrondse geschriften, hoezeer zij ook de moed erin hielden, voegden niets toe aan het dagelijkse leven. Er bleef nood aan een gazet – een orgaan dat van dag tot dag plaatselijk nieuws bracht, informatie over praktische regelingen van het stadsbestuur, advertenties... Elders in het bezette land hadden, her en der, uitgevers die hun kans schoon zagen een lucratieve overeenkomst gesloten met de Duitse overheid. Zo ontstonden bladen als het Brusselse *La Belgique*, een dagblad dat de honger naar nieuws en naar het normale leven enigszins stilde, maar intussen subtiele hints plaatste over het hopeloze van de

strijd van het Belgische leger. Daarnaast verscheen de activistische pers: door de bezetter fors gestimuleerde periodieken die het bezettende gezag in feite onderschreven door het vóóroorlogse België op alle punten aan te vallen.

Zoals de Brugse historicus Luc Schepens heeft vastgesteld, ontstond in Brugge geen activistische pers. Niettemin vond het zeer alerte Brugse stadsbestuur in 1917 dat het zaak was dit risico vóór te zijn en tevens de burgers duidelijk te maken dat ze een 'eigen' gezag hadden, hoe smal de handelingsmarge ervan ook zijn mocht. De stedelijke gezagsdragers deden een beroep op de Brugse drukker Hendrik De Zeine (1864–1925), die ook als volksschrijver naam had gemaakt. Hij was auteur van, onder anderen, blijspelen, volksromans en stichtelijke drama's zoals *De Veldwachter* uit 1901. (Dit laatste toneelstuk ontvouwde zich in vier taferelen, van 'De Moordenaar' over 'Leed en Lijden' en 't Hondje der vermoorde' naar de triomfantelijke conclusie 'De onschuld zegeviert'.) De Zeine was, kortom, iemand met voeling voor het publiek.

Het eerste nummer van zijn *Stadsbode* verscheen op 23 augustus 1917. Het kwam twee keer per week uit, met een oplage van 9.000 exemplaren. De *Stadsbode* kwam tegemoet aan de noden van een bezette stad. Iemand moest toch de burgers wegwijs maken in de wirwar van Duitse geboden en verordeningen. Zo dienden de 'weerbare' mannen zich om de haverklap aan te bieden bij het *Meldeamt* om hun 'arbeidskaart' en andere papieren te laten stempelen. (De bezettende overheid controleerde op die manier wie er eventueel het land was ontvlucht én wist wie voor dwangarbeid beschikbaar was.) Deze massale controle gebeurde per nummer en alfabetisch. De *Stadsbode* gaf de regeling door. Het blad gaf ook informatie over de inkwartieringsplicht van de burgers, de opeisingen van goederen en huiswaar, en andere zaken. Daar waren levensnoodzakelijke verordeningen bij, zoals, tragisch genoeg, de dringende oproep om niet-ontplofte vliegerbommen te laten liggen. Verder gaf het blad spaarzaamheidstips ("Maakt zelf suiker!") en plaatste advertenties waaruit bleek dat het gewone leven verder ging. Zo werd in 1917 een 'coiffeur' gevraagd tegen 'zeer goed loon', al stond er niet bij wat dat loon dan inhield en wie er kappersdiensten behoefde. Uitgebreid en precies meldde het blad alle regelingen van de voedselhulp en andere steun: van uitdeling van graan aan de 'kiekenkwekers' van de binnenstad tot de aankomst van zendingen 'schoen-kloefen' in de Stadswinkel in de Cordouaniersstraat. De *Stadsbode* vervulde daarbij ook weleens een duidende rol, om niet te zeggen een vermanende rol. Het blad sprak namelijk de verdachtmaking van de stadsdiensten heftig tegen. Waren er stadsgenoten die, in tegenstelling tot anderen, wél nog over kolen beschikten? Kwatongen schoven de schuld op de Kolencommissie, een afdeling van de door stadsbestuur en Nationale Comiteit beheerde steunactie. Maar – "klap een keer zo zeere niet!" maande de *Stadsbode*. Dat de éne Bruggeling wél over brandstof beschikte terwijl de andere kleumde, kwam onder andere doordat sommige handelaars kolen kregen van de bezettende macht. Anderen konden dan weer terecht bij de zwarte markt. Met andere

woorden, dat niet alle goederen in de stad gelijk waren verdeeld, kon men bezwaarlijk de met man en macht op de been gehouden steunactie aanwrijven. Oneerlijke mensen had je altijd en overal. Zo verkocht een gewetenloze handelaar bouillonblokjes die vrijwel geheel uit keukenzout bestonden. Een “grof en bedrieglijk namaaksel”, schreef de *Stadsbode* in de rubriek ‘Laboratorium’. Die rubriek analyseerde de samenstelling van voedingswaren ten behoeve van de consument.

Broodbedeling in de Gistfabriek, 1917 (Foto: Alfons Watteyne sr. – Fotocollectie Stadsarchief Brugge, FO/B/5776).

Kortom, de *Stadsbode*, een initiatief van de gemeente, vervulde een dienst van openbaar nut in oorlogstijd. Een oorlogstijd waarvan de lezer her en der echo's opvangen kon, door de in volksstichtelijke taal gestelde zakelijke mededelingen heen. Zo meldde het blad in maart 1918 de dood van Aline Van Waefelghem, de nog jonge weduwe van de in augustus 1914 gesneuvelde Léon Knapen, officier in het Derde Lansiersregiment. Haar enige zoon, Jean, was in september 1914 eveneens gesneuveld, net zoals haar schoonbroer, Ulysse Knapen, samen met zijn hele gezin in februari 1918 was gearresteerd wegens spionage voor de Britten. Natuurlijk stond niets van dit alles in het blad. Maar wie tussen de regels door kon lezen en iets afwist van het lot van de bekende familie zag een heel verhaal voor zich. De tragedie trof ook Hendrik De Zeine zelf: zijn zoon Leon sneuvelde bij Diksmuide in september 1917. Hij en zijn vrouw hadden nog twee zonen aan het front. Maurice De Zeine schreef op 30 oktober 1918 vanuit De Panne aan zijn vader – Brugge was al bijna twee weken bevrijd, maar de jongeman had nog steeds geen nieuws van thuis, waar hij wanhopig van werd – dat een Oostendenaar hem

over het lijden van de bezette bevolking had verteld. “Ik heb bloed gezweet bij de gedachte dat dat al die tijd ook Uwlot is geweest”, schreef hij. Ook deze familie werd na vier lange jaren verenigd, waardoor zeer onderscheiden oorlogservaringen samenkwamen. Die van de bezetting en die van het front. Men vraagt zich af of de overlevende zonen De Zeine de *Stadsbode* ooit hebben gelezen. Dat wij dat vandaag kunnen, is een goede zaak: deze onmisbare bron biedt inzicht in de textuur van de bezetting, ondanks of misschien zelfs wel dankzij haar stiltes.

De *Stadsbode* doorgelicht: de materiële en inhoudelijke beschrijving van een oorlogskrant

Jan D'hondt

In de hoofding van de krant staat in groot lettertype de titel *Stadsbode*. De ondertitel, op twee regels, luidt: 'voor Brugge en omliggende / Officieel orgaan van het Gemeentebestuur'. Bovenaan in de koptekst staat centraal de veelzeggende mededeling 'Met bemachtiging der Duitse Overheid'. Het opzet is duidelijk: om vlotter en efficiënter met de bevolking te communiceren, beslist het Brugse stadsbestuur, met goedkeuring van de Duitse bezetter, halfweg 1917 tot de oprichting van een officiële stadskrant.

Het eerste nummer rolt op 23 augustus 1917 van de persen; het laatste nummer op 8 maart 1919. Brugge is dan reeds bijna vijf maanden bevrijd. Het blad verschijnt twee maal per week, namelijk op woensdag en op zaterdag. Het eerste jaar of jaargang omvat 103 nummers. Het laatste nummer van het tweede jaar is 55. Aanvankelijk bestaat elk nummer uit vier bladzijden, vanaf april 1918 wordt dit beperkt tot slechts twee bladzijden. In het totaal omvatten deze 158 nummers 484 bladzijden. De teksten staan weergegeven op drie kolommen per blad; vanaf 17 juli 1918 gebeurt dit op vier kolommen. De *Stadsbode* verschijnt op een formaat van 42 op 29 cm. Vanaf 6 april 1918 – hoogstwaarschijnlijk als gevolg van de papierschaarste en het beperkt aanbod van krantenpapier – varieert het formaat van 44 × 30 cm over 35 × 27 en 49 × 31 tot 53 × 32 cm.

Voor het uitgeven van deze krant gaat het Brugse stadsbestuur in zee met een privé-partner, namelijk de Bruggeling en letterkundige Hendrik De Zeine. Op 17 juli wordt tussen beide partijen een overeenkomst gesloten. De Zeine krijgt de opdracht tot het stichten, opstellen en besturen van de *Stadsbode*. Hij moet alle officiële berichten, mededelingen en inlichtingen nuttig voor de bevolking opnemen. Deze worden hem aangeleverd door het stadsbestuur. Berichten van openbare verkopen, aanbestedingen, vonnissen en burgerlijke stand mogen er ook in verschijnen. Het is De Zeine nadrukkelijk verboden om zelf nieuwsberichten te plaatsen noch om inzendingen van derden op te nemen. Als

bestuurder-uitgever is hij zowel bereikbaar in zijn kantoor, gevestigd hoek Ankerplaats-Oude Gentweg 1, als in een bureel in het stadhuis. Hij staat zelf in voor de aankoop van papier en het innen van de gelden van de verkoop van abonnementen en losse nummers. Om de drie maanden moet De Zeine een rekening van inkomsten en uitgaven voorleggen. Deze overeenkomst geldt 'voor den duur van den oorlog'. In ruil voor de redactionele en commerciële leiding van deze oorlogskrant krijgt Hendrik De Zeine een maandwedde van 150 frank.

De eerste nummers van de *Stadsbode* worden gedrukt op de persen van drukker P. Van Cappel-Missiaen, in de Sint-Gilliskerkstraat. Sinds eind september 1917 neemt drukker G. Barbiaux-De Gheselle in de Waalsestraat het over. Vanaf 1918, ten slotte, wordt er gedrukt op de persen van de Nieuws- en Beroepsdrukkerij aan de Ankerplaats, ten huize dus van Hendrik De Zeine, en dit tot het laatste nummer op, 8 maart 1919. Het opschrift dat de krant onder toezicht van de Duitse overheid verscheen, is uiteraard al lang verdwenen. De laatste krant met dit opschrift dateert van woensdag 16 oktober 1918. Brugge wordt twee dagen later bevrijd en de eerstvolgende krant van 23 oktober opent met de uitroep 'Brugge vrij!' en met de verontschuldiging dat de krant de vorige zaterdag niet was verschenen. De *Stadsbode* valt dan wel nog onder de Belgische censuur.

De prijs per los nummer wordt vastgelegd op vijf centiemen, maar na amper zes nummers (vanaf 12/09/1917) wordt dit zes centiemen. Na twee maanden (14/11/1917) volgt een nieuwe verhoging tot zeven centiemen. Op 29 december 1917, tenslotte, gebeurt de laatste stijging tot 10 centiemen. Er zijn ook abonnementsprijzen, die iets minder snel verhogen. Er wordt gestart met vijf frank per jaar en drie frank voor zes maanden. Op het einde van de rit zijn enkel halfjaarlijkse abonnementen aan vijf frank mogelijk. Deze prijsstijgingen zijn natuurlijk een gevolg van de stijgende papierprijzen.

Hendrik de Zeine (1864–1925) was voor de Eerste Wereldoorlog actief als letterkundige en auteur. Tussen 1897 en 1908 verschenen er 28 publicaties van zijn hand. Daarbij enkele romans en novellen, maar het zijn voornamelijk toneelstukken zoals 'De dierenbeschermer' (1900), 'De Volksverleider' (1900), 'Doktoor Striep' (1901) en 'Wildstrooper en brandstichter' (1906). Het merendeel van zijn werken verscheen bij uitgever A.-J. Witteryck-Delplace.

Hendrik De Zeine was gehuwd met Mathilde De Scheemaeker. Hun drie zonen, Maurice, Jules en Leon, vochten allen mee aan het front. Tijdens de nacht van 5 op 6 september 1917 sloeg het noodlot toe. De jongste zoon Leon, 22 jaar en wachtmeester bij het 1ste regiment der kanonniers, wordt nabij Diksmuide dodelijk verwond en overlijdt op 8 september in het militair hospitaal te Vinkem. Op woensdag 31 oktober 1917 plaatst vader De Zeine in zijn krant de *Stadsbode* een overlijdensbericht van zijn zoon met uitnodiging tot een herdenkingsdienst op 5 november in de Onze-Lieve-Vrouwekerk.

Uit een schrijven van 25 februari 1918 van Hendrik De Zeine aan het Stadsbestuur blijkt dat de *Stadsbode* gedrukt wordt op een oplage van 9.000 exemplaren. Voor de verspreiding kon men toen rekenen op 916 abonnementen; de losse nummers werden door een twintigtal rondventers aan de man gebracht.

Doorheen de 158 nummers kunnen we een aantal 'vaste' rubrieken onderscheiden:

- › Gemeentelijke Mededelingen
- › Officiële aankondigingen van de Duitse Overheid
- › Burgerlijke Stand van Brugge
- › Dienst der Apothekers
- › Berichten over de Stadswinkels en de Voedings- en Hulpcomités
- › 'Opvoedende' rubrieken zoals Wetenswaardigheden, Kroniek der voeding, Huishoudkunde, Veiligheidsmaatregelen, Gezondheidsleer, Tuin- en landbouw, Rechtspraak
- › Achteraan op de laatste bladzijde verschijnen voornamelijk allerhande aankondigingen die tegen betaling werden opgenomen zoals notariële berichten over het verkopen van onroerende goederen, Kleine Aankondigingen, Vonnissen, Financiën, Openbaar Vervoer.

Tussen deze officiële berichtgeving verzorgt Hendrik De Zeine als letterkundige zelf twee vervolgverhalen:

- › 'Brugge's merkwaardigheden' van 17/11/1917 (nr. 25) tot 10/04/1918 (nr. 65): geschiedenis van Brugge en haar monumenten uit 'Oud Brugge' in 35 afleveringen (dus niet in elk opeenvolgend nummer), meestal op de onderste helft van pagina 3 en 4.
- › 'De ware schuldige, oorspronkelijke geschiedenis uit Oud-Brugge (1662)'. Veertien afleveringen; start op 18/01/1919 (2e jaar, nr. 42) tot het laatste nummer 8/03/1919 (2e jaar, nr. 55)

De *Stadsbode* in foto's

Lieven De Visch

De *Stadsbode* was bij uitstek een bron van praktische informatie en mededelingen. In tegenstelling tot de hedendaagse kranten is er dan ook geen enkele foto of illustratie in opgenomen. Toch is het mogelijk om bepaalde aspecten van de *Stadsbode* in beeld te brengen. Hieronder volgt een selectief overzicht van artikels uit de krant die via foto's uit Beeldbank Brugge even tot leven komen.

DE STADSWINKEL IN DE COURDOUANIERSSTRAAT

Het dagelijks leven tijdens de Grote Oorlog in Brugge werd gekenmerkt door een nijpend gebrek aan basis- en levensmiddelen. Om hierin te voorzien werden er verschillende comités opgericht die zorgden voor de aanlevering van o.a. voedsel en brandstof. Veel informatie in de *Stadsbode* gaat over de bevoorrading, met regelgeving en verslagen van onder meer de Kolencommissie, de Melk- en Boterdienst, en, op een hoger niveau, het Provinciaal Hulp- en Voedingscomiteit van het Noorden van West-Vlaanderen. Via zogenaamde ‘Amerikaanse winkels’ komen de producten tot bij de bevolking.

Toch verloopt de samenwerking tussen de stad en deze comités niet altijd even vlot waardoor een alternatief circuit ontstaat. De verkoop in de stad aan gecontroleerde prijzen gebeurt vanaf 1916 via de stadswinkels. Onder andere in de Cordouaniersstraat 13, met magazijn op de Mallebergplaats.

STADSWINKEL.

De STADSWINKEL van Brugge, Cordouaniersstraat, N° 13, werd ingericht door het Gemeentebestuur ten behoeve der burgerlijke bevolking.

De winkel is open, alle werkdagen, van 9 tot 12 ure en van 2 tot 6 ure 's zomers en van 8 tot 3 ure 's winters zonder onderbreking.

De aankopen worden er gedaan op vertoon der gezinkaart met omslag. De eenzelvegeidskaart kan vereischt worden. Het is streng verboden de gezinkaart af te staan.

Gewone eetwaren en andere zooals cacao, marmelade, zeem, siroop, suiker, bougies, waschzeep, toilet-zeep, kloefschonen, schoenen, borstels, bloem (voor soep) enz.. worden uitsluitend in den winkel verkocht.

Groensel en Soda Solvay worden verkocht in het Beenhuis, van 9 tot 12 ure en van 2 tot 5 ure alle werkdagen; 's Woensdags en 's Vrijdags heeft deze verkoop enkel plaats van 2 tot 5 ure.

Versche visch wordt verkocht van 7 1/2 tot 12 ure en van 2 tot 5 ure op Woensdag, Vrijdag en Zondag van elke week, op de Grootte Vischmarkt. De visch wordt op aanvraag tehuis besteld. De inschrijving geschiedt in het bureel der Cordouaniersstraat, N° 13, op vertoon der gezinkaart. Voorloopig worden slechts 100 tehuisbestellingen per verkoopdag uitgevoerd

Drooge visch wordt verkocht op de Grootte Vischmarkt, van 9 tot 12 ure, op Maandag, Dinsdag, Donderdag en Zaterdag van elke week.

Mossels. Het bestuur heeft maatregelen getroffen tot den regelmatigigen verkoop van mossels. Deze verkoop zal telkenmale aangekondigd worden bij middel van bijzondere berichten.

De brievenbus bij den ingang der deur geplaatst is bestemd voor de vragen van tehuisbestellingen der gewone koopwaren.

Het Bestuurskantoor is toegankelijk van 11 tot 12 ure en van 3 tot 4 ure.

In de *Stadsbode* vond je alle info betreffende openingsuren en hun verkoop, 23 augustus 1917 (25 augustus 1917, p. 2).

De Stadswinkel als voedselverdeelcentrum in de Cordouaniersstraat, 1916 (Fotocollectie Stadsarchief Brugge, FO/A/12748).

HULP VAN DE GISTFABRIEK

De Nederlandse Gist- en Spiritusfabriek, of kortweg Gistfabriek, nam voor de bevolking tijdens de Eerste Wereldoorlog een belangrijke plaats in. Niet alleen was ze een schuilplaats bij gevaar, maar tevens was ze een centraal punt voor voedselbedeling en rantsoenering.

Omdat Nederland neutraal bleef tijdens de oorlog, kan de fabriek nog aan verschillende producten blijven geraken en ook haar werking blijven verder zetten. In een artikel in de *Stadsbode* wordt de rol van de Gistfabriek in de Brugse maatschappij tijdens de oorlog speciaal vermeld.

Een artikel over de overeenkomst tussen de Gistfabriek en stad Brugge (15 september 1917, p. 1).

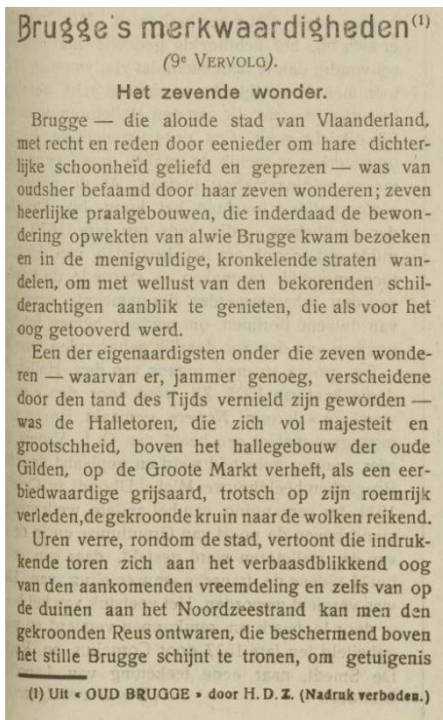

Voedselbevoorrading door de Gistfabriek, 1917
(Foto: Alfons Watteyne sr. – Fotoverzameling Stadsarchief Brugge, G/B101/4).

DE REEKS BRUGGE'S MERKWAARDIGHEDEN

De *Stadsbode* was een krant die indirect de weerslag van de oorlog reflecteerde. Niet in duidelijke verwijzingen naar het slagveld, maar wel onrechtstreeks via de nieuwe regels van de bezetter, de rantsoeneringen ...

Deze harde kantjes wist bestuurder-uitgever Hendrik De Zeine fijn weg te poetsen door een vaste rubriek in te lassen, 'Brugge's merkwaardigheden', waarin hij 34 afleveringen lang rondwandelt in Brugge en verhalen opdist over monumenten en geschiedenis. Deze historische excursies bundelde hij in 1918 in een boek, 'Oud-Brugge en zijne merkwaardigheden', waarvoor hij meteen in de *Stadsbode* publiciteit maakte: "fraai", "groot formaat", "schoone platen". "En", voegde De Zeine er realistisch aan toe: "om eerlang te verschijnen ... met het beteren der tijdsomstandigheden". Het boek is wellicht nooit verschenen.

'Brugge's merkwaardigheden over de Hallentoren' (5 januari 1918, p. 3).

Het Belfort getekend door de Duitse militair Franz Eichhorst, 1916 (Stadsarchief Brugge, verzameling Jaak A. Rau, FO/A10257).

HET BOMBARDEMENT VAN DE BALSEMBOOMSTRAAT

In tegenstelling tot andere plaatsten in België, blijft Brugge relatief gespaard van het oorlogsgeweld. Toch wordt ook de stad vanaf 1916 geregeld door bommen van geallieerde vliegtuigen geraakt. Doelwitten waren daarbij vooral de haven van Zeebrugge, de U-bootbasis in de achterhaven en La Brugeoise in Sint-Michiels. Wanneer in 1917 de frequentie van de bombardementen wordt opgedreven, missen sommigen helaas hun doel. Dit was het geval in de nacht van 15 op 16 oktober 1917. Elf burgerhuizen in de Balsemboomstraat worden verwoest, 17 mensen vinden de dood.

Burgerlijke stand van Brugge.	
GEBORTEN.	
16 October 1917.	— Joanna Verlé, Blankenberg-sche steenweg.
17 Oct.	— Geen.
18 Oct.	— Geen.
OVERLIJDENS.	
16 October 1917.	— Irma Deleye, dienstmeid, 24 j., ongeh., Mariastr.— Floribert Dryacquier, zb., 65 j., ongeh., Jacobinessstr.
17 Oct.	— Alice Schouteet, huishoudster, 44 j., echtg. van Louis Beuckelaere, Balsemboomstr.— Louis Beuckelaere, schilder, 43 j., wed. van Alice Schouteet, idem.— Maurits Beuckelaere, 3 1/2 j., idem.— Blanche Raeymaekers, huishoudster, 29 j., echtg. van Felix Dumalin, idem.— Anne De Laender, 52 1/2 j., echtg. van Dominique Noë, idem.— Dominique Noë, stoelmaker, 51 j., wed. van Anne De Laender, idem.— Léonie Ardoulic, huishoudster, 66 j., echtg. van Leon Janssens, idem.— Alphonse Janssens, gepensioneerde politieagent, 37 1/2 j., wed. van Emerence Dooms, idem.— Blanche Janssens, 14 j., idem.— Gabriëlle Janssens, 11 j., idem.— Germain Janssens, 8 j., idem.— Leona Janssens, 4 1/2 j., idem.— Juliette Janssens, kantwerkster, 33 j., ongeh., idem.— Omaar Caster, 2 1/2 j., Ooivaarsstr.— Suzanna Caster, 5 m., idem.— Yvonna Le Bacq, 2 j., idem.— Barbara Desmedt, zb., 81 j., wed. van Joseph Vermeulen, Biezenstr.— Celestina Huybrecht, zb., 76 j., wed. van Ludovicus De Stoovere, Philip de Goedelaan.
18 Oct.	— Mathilde Van Kenterghem, huishoudster, 64 1/2 j., echtg. van Edouardus Stalpaert, Dweersstr.— Pelagie Boedt, kleermaakster, 20 1/2 j., ongeh., Ontvangersstr.— Alphonse Van Loocke, 15 m., Hoedenmakersstr.— Margareta Lezaire, 13 1/2 j., H. Geeststr.— Philomena Fernande, naaister, 64 j., ongeh., Mariastr.— Hector De Keersgieter, 11 1/2 j., idem.— Elisa Lowyck, zb.,

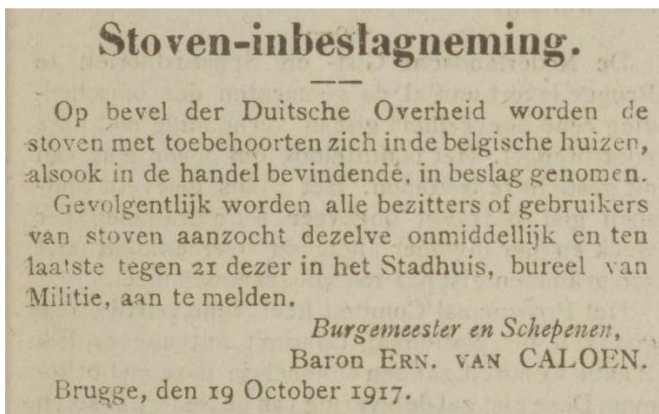
De verwoesting in de Balsemboomstraat na het bombardement, 1917 (Fotoverzameling Stadsarchief Brugge, ALB_43_076)

De Stadsbode is een stille getuige van dit bombardement. Geen concreet artikel, maar de registers van burgerlijke stand vermelden wel de slachtoffers (20 oktober 1917, p. 1).

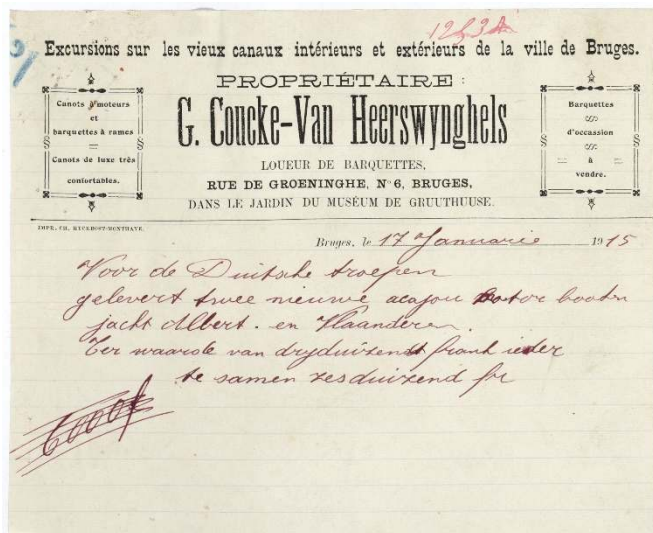
OPEISINGEN DOOR DE BEZETTER

De Duitse bezetting had natuurlijk ook zijn gevolgen voor de bezittingen van de stadsbewoners. Om de bevoorrading van de bevolking én van de eigen troepen te voorzien, werd beslag gelegd op het productieapparaat en de producten van de bezette gebieden.

In eerste instantie had dit zijn weerslag op de industrie en de productie, die door de Duitsers werden ingezet voor hun oorlogsinspanning. Samen met de continentale blokkade door de Britten betekende dit voor de in- en uitvoer van goederen een mokerslag. Om dus verder in grondstoffen te kunnen voorzien werden niet enkel fabrieken voorwerp van opeisingen, maar werden ook alle mogelijke en denkbare producten bij de burgers opgevorderd. Deze vorderingen werden aangekondigd door middel van affiches en ook via de *Stadsbode* konden de Bruggelingen ze vernemen.

Eén van de vele opeisingsberichten die in de *Stadsbode* terug te vinden zijn (24 oktober 1917, p. 1).

Ook de motorbootjes van Coucke, die op de reien voeren waren onderwerp van deze opeisingen, 1915 (Privéverzameling Edmond Coucke).

CENSUUR IN DE KRANTEN EN BRIEFWISSELING

Dat de *Stadsbode* geen gewone krant was blijkt al direct uit de kop van elke krant. De hoofding van de krant formuleert helder de doelstelling: 'Stadsbode voor Brugge en omliggende: officieel orgaan van het Gemeentebestuur', en verder 'Met bemachtiging der Duitsche overheid'. De officiële 'afkondigingen' van de 'Duitsche Overheid' laten het scherpst aanvoelen dat de *Stadsbode* in de eerste plaats een bezettingskrant was. Over de verwickelingen aan het front werd met geen woord gerept, maar veel berichten houden ermee verband. Iedereen werd verplicht onmiddellijk te signaleren wanneer hij geconfronteerd werd met reisdieven die, netjes ingekorfd, door middel van valschermen uit vliegtuigen werden gedropt. Korven zeker niet openmaken!

Ook gewoon postverkeer wordt gecensureerd. Wanneer in november 1915 Bruggelingen weer brieven mogen sturen, worden deze door de bezetter gecensureerd, alvorens zo verstuurd kunnen worden.

Postdienst.

Aanvaardingsbureel ten dienste der inwoners van de stad Brugge en der gehuchten Scheepsdaele en St. Pieters. Open alle werkdagen 's voormiddags van 9 tot 12 uur ; 's namiddags van 4 tot 6 uur. De dagelijksche verzending geschiedt om 5.10 uur 's avonds.

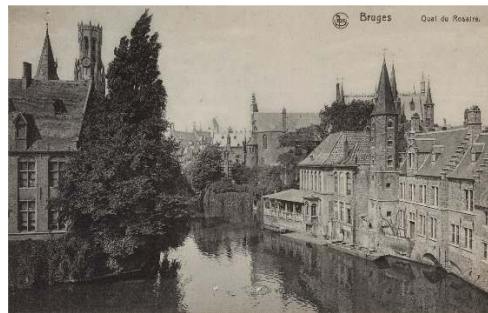
Toegelaten zijn alleenlijk brieven en postkaarten, *in het belang van het duitsche leger*, slechts naar Duitschland, België en het gebied van het 4^e leger. Het brievenverkeer voor de inwoners is beperkt tot mededeelingen van zuiver handelsbetrekkelijken aard, zoo er ook een duitsch belang aan verbonden is. Dringende noodzakelijke mededeelingen, bij ziekte en sterfgevallen, zijn toegelaten. De brieven die naar het operatiegebied bestemd zijn, moeten het opschrift dragen : « Durch die Kommandantur.... (plaats der bestemming).

Het posttarief is verhoogd als volgt :

Brieven tot 20 gram	fr. 0.25
en voorts voor elke 20 gram	» 0.15
Postkaarten	» 0.10

Particuliere mededeelingen zijn niet toegelaten.

Voor het overige raadplege men het uitvoerig plakkaat aan het winket.

Ook postkaarten werden een tijdlang gecensureerd tijdens de oorlog (Fotoverzameling Stadsarchief Brugge, FO/A00559).

Een aankondiging met betrekking tot postverkeer (16 januari, 1918, p. 6).

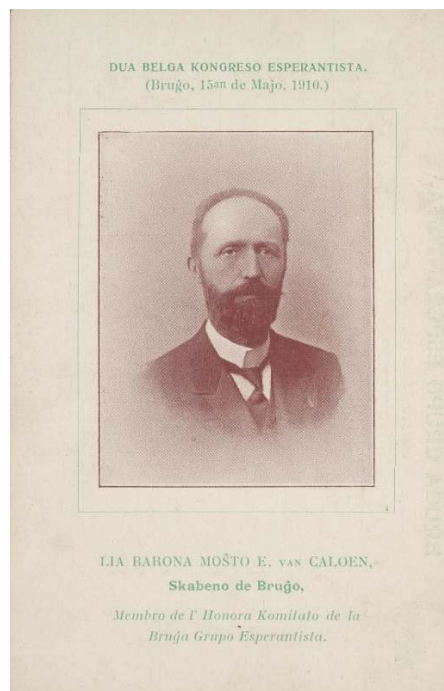
DE BURGEMEESTERS VAN BRUGGE TIJDENS DE OORLOG

Tijdens de Eerste Wereldoorlog moest het burgerlijk bestuur van de stad een bijzonder ondankbare taak vervullen. Omdat het bestaande bestuursapparaat bleef bestaan werd het college van Burgemeester en Schepenen belast met de uitvoering van een rits Duitse vorderingen, de uitbetaling van de kosten voor inkwartiering, de bevoorrading, handhaving van de orde, de aanwezigheid op terechtstellingen en de mededeling van ontelbare bevelen van de bezetters. Voornaamste communicatiemiddelen hiervoor waren de aanplakbiljetten in het straatbeeld en vanaf 1917 ook de 'gemeentelijke mededeelingen' van de dienstdoende burgemeester Ernest van Caloen (1859–1937) en zijn schepencollege. Het is heel moeilijk hierbij elk bevel van de stedelijke overheid zelf, te onderscheiden van dit van de bezetter.

Hoewel over het algemeen de relatie tussen deze twee niveaus hoffelijk verliep, komt het toch tot een aanvaring wanneer het stadsbestuur geen Brugse arbeiders wil uitleveren om in de Duitse duikbotenbasis te gaan werken. Burgemeester Visart de Bocarmé wordt tijdelijk uit zijn functie gezet en vervangen door Ernest van Caloen. Pas na de oorlog wordt Visart opnieuw burgemeester van Brugge.

Een gemeentelijke mededeling, ondertekend door Ernest Van Caloen (1 september 1917, p. 1).

Portret van de dienstdoende Burgemeester Ernest van Caloen, 1910 (Stadsarchief Brugge, verzameling Jaak A. Rau, FO/A02057).

HET SCHRIKBEWIND VAN ADMIRAAL LUDWIG VON SCHRÖDER

Tijdens de Eerste Wereldoorlog lag Brugge in het zogenaamde Marinegebied, een gebied dat tegelijk bevoorrading- en oorlogsgebied was. Het gevolg daarvan was dat Brugge daardoor onder bevel kwam te staan van de admiraal van de marinetroepen, August von Schröder (17 juli 1854–23 juli 1933). Als Pruisisch officier kwam hij in 1871 in het leger. Tijdens de oorlog was hij admiraal van *Marinekorps Flandern*, waar hij met ijzeren hand regeerde.

In de *Stadsbode* komt dit vooral tot uiting in de vele verordeningen die uitgevaardigd worden door de Duitse bezetter en dus rechtsreeks door von Schröder werden ondertekend (1 september 1917, p. 4).

August Ludwig von Schröder (midden) verlaat met keizer Wilhelm (links) de Onze-Lieve Vrouwekerk in 1918 (Fotoverzameling Stadsarchief Brugge, ALB_43_045).

RANTSOENERINGEN

Tijdens de oorlog waren voedingswaren gerantsoeneerd per hoofd (rijst 100 gram, bonen 200 gram, haverbloem 200 gram, enz.). De voedselbevoorrading van de bevolking was een topprioriteit, en de krant pakte in de marge uit met zelfvoorzienende tips. Zo was er een ontstellend gebrek aan suiker, dus was iedereen ermee gebaat te weten hoe je dit wit goedje uit suikerbieten of uit de minder interessante varianten (groenhalzen en roodhalzen) kon worden gedistilleerd.

Maakt zelf suiker!

Op suiker is er voor den oogenblik in onze streek, niet te peinzen. In het generaal gouvernement krijgt men er; — in het etappen- en operatiegebied is men van die waar uitgesloten, omdat de uitvoer uit het generaal gouvernement verboden is.

En nochtans, suiker is er noodig, in veel en dringende omstandigheden.

Wat dan gedaan? Zijn plan trekken — en zelf suiker maken, — of liever eene soort van siroop die eenigermate de suiker kan vervangen.

M. Lothaire Van Haverbeke, de verkleefde en bevoegde landbouwingenieur, heeft verleden zaterdag, in de landbouwfafdeeling van het Provinciaal Comité, een middel aan de hand gedaan om alzoo zijn eigen suikerfabriekant te worden.

Wat heeft men daarvoor noodig?

Patente? — Neen, maar beeten, suikerbeeten.

Als men geen suikerbeeten rijk is, halve suikerbeeten kunnen ook dienen, — groenhalzen, of roodhalzen.

Natuurlijk zijn suikerbeeten de beste; zij bevatten van 15 tot 17 ten honderd suiker, terwijl de groenhalzen er maar van 8 tot 10 ten honderd hebben.

Visbedeling in de Gistfabriek en controle van de voedselbonnen, 1917 (Foto: Alfons Watteyne sr. – Fotoverzameling Stadsarchief Brugge, FO/B/5754).

In de Stadsbode stonden alle berichten omtrent de maximumprijzen en rantsoenbonnen dan ook centraal zoals dit artikel over hoe je zelf suiker kan maken en heel wat informatie over de rantsoenen (8 september 1917, p. 2).

TREIN EN TRAM

Wie met zijn paspoort op zak de tram wilde nemen, kon daarvoor ook in de *Stadsbode* terecht, met de uurregeling van de elektrische tramlijnen tussen Brugge (treinstation en Markt) en enkele buitenplaatsen (Assebroek (kerk), Steenbrugge, Scheepsdale, havendokken, Sint-Andries en Sint-Kruis (Doornhut)).

ELECTRISCHE TRAMLIJNEN.			
BRUGGE (Statie) — ASSEBROECK (Kerk)		ASSEBROECK (Kerk) — BRUGGE (Statie)	
Brugge, Statie . . . V	8.25 8.35 10.25	Assebroeck, kerk . . . V	8.05 8.01 10.01 11.01
» Oudemarkt . . .	8.33 8.33 10.33	» kerk . . .	8.12 8.12 10.12 11.12
Assebroeck, kerk . . .	7.25 8.25 9.25 10.25	Brugge, Oudemarkt . . .	8.20 8.20 10.20 11.20
	tot 6.53 8.53 10.53 8.53	» Statie . . . A	8.25 8.25 10.25 11.25
BRUGGE (Statie) — STEENBRUGGE		STEENBRUGGE — BRUGGE (Statie)	
Brugge, Statie . . . V	8.07 8.25	Steenbrugge . . . V	8.01 8.19 8.34 8.49
» Markt . . .	7.44 7.30 8.14 8.26	St-Michiels Kerkhof . . .	8.09 8.20 8.30 8.54
» Hoopland . . .	7.57 8.02 8.17 8.32 15 minuten	Brugge, Hoopland . . .	8.17 8.20 8.47 9.02 15 minuten
Sint-Michiels Kerkhof . . .	7.54 8.30 8.34 8.30	» Statie . . . A	8.20 8.35 8.50 9.05
Steenbrugge . . . A	7.59 8.11 8.29 8.44		tot 8.05 8.20 8.35 9.50
BRUGGE (Eiermarkt) — SCHEEPSDALE		SCHEEPSDALE — BRUGGE (Eiermarkt)	
Brugge, Eiermarkt . . . V	8.20 8.40 9.10	Scheepsdale . . . V	8.10 8.30 8.50 9.10
Scheepsdale . . . A	8.08 8.28 8.45 9.08	Brugge, Eiermarkt . . . A	8.10 8.30 8.50 9.10
			tot 8.28 8.48 9.08 9.28
BRUGGE (Statie) — HAVEN		HAVEN — BRUGGE (Statie)	
Brugge, Statie . . . V	7.50 8.10 8.50	Schip-Hof . . . V	8.10 8.30 8.50 9.10
Schip-Hof . . . A	8.05 8.18 8.28 8.35	Brugge, Statie . . . A	8.20 8.38 8.48 8.55
			tot 8.38 8.48 8.58 9.08
BRUGGE (Statie) — SINT-ANDRIES		SINT-ANDRIES — BRUGGE (Statie)	
Brugge, Statie . . . V	8.10 8.30 8.30	Sint-Andries, Eendracht . . . V	8.25 8.45
Sint-Andries, Eendracht . . .	8.10 8.30 8.30	» Plaats . . .	8.17 8.40 8.47 8.47
» Eendracht . . . A	8.12 8.42	Brugge, Statie . . . A	8.20 8.37 8.37 8.52
			tot 7.57 8.37 8.57 9.27
BRUGGE (Statie) — SINT-KRUIS (DOORNHUT)		SINT-KRUIS (DOORNHUT) — BRUGGE (Statie)	
Brugge, Statie . . . V	8.05 8.25	Sint-Kruis, Doornhut . . . V	7.58 8.13 8.28 8.43
» Markt . . .	7.47 7.50 8.11 8.30 15 minuten	Brugge, Burgplaats . . .	8.12 8.27 8.42 8.57 15 minuten
Sint-Kruis, Doornhut . . . A	7.57 8.20 8.20 8.20	» Statie . . . A	8.17 8.32 8.47 9.02
			tot 8.02 8.17 8.32 9.47

Op Zon- en Feestdagen vertrekken de ruiters 's morgens één uur later.
 * Den Zondag aamtdag vertrek alle half uur.
 * Den Zondag aamtdag vertrek alle 20 minuten; op uur, uur 30 en uur 45.

Uurregeling van de elektrische tramlijnen (12 september 191, p. 4).

Zicht op de tram in Brugge van op het station op 't Zand tijdens de oorlog, 1916 (Stadsarchief Brugge, verzameling Jaak A. Rau, FO/A07920).

DE BEVRIJDING VAN DE STAD

Vanaf juli 1918 zetten de geallieerden offensieven op die een beslissende doorbraak in de oorlog zullen betekenen. Toch is dan nog niet zoveel te merken van het naderende einde van de oorlog. Pas vanaf september stijgt de spanning, vooral in stand gehouden door gebrekkige, onvolledige of onjuiste informatie. De *Stadsbode* rept – naar aloude gewoonte – met geen woord hierover.

Ondertussen verdwijnen de Duitsers uit de stad. Vernielingen en plunderingen zijn het gevolg. Op 17 oktober 1918 neemt von Schröder afscheid en één dag later volgt nog een laatste bombardement. Op 19 oktober verdwijnen de laatste militairen uit de stad en wordt Brugge officieel bevrijd.

Gemeentelijke Mededeelingen.

* STADSODIE * van Zaterdag 11, niet verspreid, door de Duitsers die eenzijdig hadden ontzet. Wij verhoopen dat wij voortaan het blad "Stadsbode" zullen kunnen doen uitkomen.

Brugge vrij!

De Vrijdag 18 October 1918 mag met guldenters in het gedenkbok van Brugge's geschiedenis aangegeven worden. Op dien schoone dag, immers werd onze stad bevrijd van de kendele overheersing der Duitsers. Het is de bedoeling dat wij allen de vrede zette en kwam het Belgisch leger de laatste momenten der Duitse soldaten in gevecht aan verdere voortdrijving. Toen de bevolging bestaande dat men haar in den vreemde wong verlost had en 's anderendaags de slagische soldaten in de straten zag, kende aan geestdrift geen palen en 's zij licht aan 's geluk door stormachtige ontboezening met gemeentestemmingen.

Het groote volksoverstemmen om onzer leiders der volgende proclamatie door het gemeentebestuur uitgevaardigd en op de muren van vele huizen aangeplakt:

STAD BRUGGE.

Medeburgers,

God dank wij zijn verlost, vrij en blij!

Het Belgisch vaandel wappert weer op onze Halletoren! De zegedokk luidt triumf over Brugge over België!

Lens van herte en eelis van ziel, in vroegde gelijk in lijden, zullen wij 's vrest vieren in deiligheid en orde.

Bereiden wij aan ons heldhaftig loof, met onzen roemrijken en gebeden Koning aan het hoofd, eenen egepreafenden intocht, weerdig van zijne onvergetelijke daden. Het streed en leed voor ons. Uit aller boren Hinko den kreet:

LEVE DE KONING!

LEVE HET LEGER!

Dit weze tevens de uitdrukking onzer dankbaarheid jegens de bondgenooten, die met en nevens de Belgen straten voor de vrijheid en onafhankelijkheid van ons duurbair Vaderland.

Vreemde heerschap is uit. De Belgische overheid herneemt hare plaats en recht. Van heden af hervat Burgemeester VISART zijn ambt. Door den Duitscher afgezet omdat hij te onverschrokken onze miskende rechten verdedigde, wordt hij zegenprijd hersteld.

LEVE BELGIË, LEVE DE KONING!

LEVE HET LEGER!

Scheepsmoelige.

De Secretaris, Baron ERNEST VAN CALOHN, O. DEBANDY.

Zaterdag, uitgezend was de heer graaf Visart ten staalruite het voorwerp eener reuze uitgeslachtende huldbewooging. Hij werd door de heeren Schepenen afgewacht en naar de groote Schepenzaal gebracht, die door de vrengen der verschillende afdelen van de Vreemde was versierd was. Daar kwam het korps der soldaten met den heer Secretaris die heer Burgemeester over zijn zets, (keer) te gelyk wenschen. In allen nam zegde de heer Dubé die: "Ik ben gelukkig li, te stem van het per-snael van het Gemeentebestuur, te mogen welkom heeten in het Stadhuus en 's zette 's veldige veldsoening er over te kunnen uit-crimken U aan het hoofd van het bestuur 's trouwgeplaat te zien. Tijdens des langens 's dact van den oof g, hebben wij U bevoorrecht en wij zijn gelukkig dat de goede God U in goede g'oudheid, bewaard heeft, en 's de smettelijke beproevingen welke wij

* verdurd hebben, de verlossing onzer stad * in van ons geliefde vaderland te mogen * wieren.

Deze korte maar betekenisvolle toespraak werd door geestdriftige applaus van wege de heeren Schepenen en lieden ombevolgd.

Daarop nam de heer Du gemeenteraad voor, en ontzetten zamen de bevoegden voor de geschiedenis waarvan men hem niet blyfsen gaf. Hij hieldende dat hij door de Duitse Overheid werd afgezet, omdat hij wederstaan had aan haren wil en gewoog, naar de namen der verschillen onse te bevoegen. Hij zag in de huidige bevooging zijhet bedacht en 's p oost tegen deze willekeurige handelingen en een terug, verdragen hem nog een tijde aan het hoofd van het gemeentebestuur te zamen, om 's g' dienomen te kunnen bevoegen.

De heer Burgemeester bracht hielden aan het Schepencollege en aan het Gemeentebestuur 's zette lansen vasthoudenden richt, zoet wel gekweten hebben en de belang van stad Brugge met haren en bevooging te haren vromen. Eendagse beloofde de heer Burgemeester alles te willen doen wat in zijne macht was, om dien te kunnen bevoegen in het bestuur der stad.

Deze verlatting werd door allen toegejuicht.

—

Niet zooda was de heuglijke mare verspreid. Dit Brugge wettelijk verlost en vrij was, en 's bij loovering, verdragen onse, aan de gevele der huizen, openbare gebouwen en op die onse der heeren drubbenige vloging, verdragen men hier, en daar de vassaten der landen van onze bondgenooten zag. Het allen hielden men moe de menigvuldige dactische opschieten en richtingsorden af en een leier spande zich buiten de Stadspoort of die Caluar spant, om onze slagere s'z, datte gestijfing welkom te gaan heeten. Te der gevele hielden men een met lange volvoening bestaafden, dat allen zoo links van uitzicht en daarbij zoo voortreffelijk uitgenast waren.

Middelerwijl verschenen talrijke portretten van onze geliefde vorsten koning Albert en koningin Elisabeth benevens allerlei versieringen en spreken aan de toegewenten van vele minnen. In de groote straten was er zeer veel volk dat men meende in Meland op H. Bloedding te wesen en ontzettendlijk geestdriftig was het ontsat dat de Belgische soldaten te bent viel, die de stad mochten binnenkomen.

Ven 's dact wesen de klinken gaud wat een heuglijken indok maskie. De triomfklok alleen bleef nog een lange wijl zwijgen, doch in den aandag kon zo hite manighe rouwen over de jubelende stad bedreeden en in vele lanten een gelukkigmakende aandoe-nig verwekken.

Vergeten wij niet te vermelden dat ook de wiengens van het feest waren, was 's zij bevoen verschillende malen zeer laag over de stad rondzweven en de gelukkige bevolging dien alles-tel gewaagde wendingen en sterke vluchten groeten en verlust gen.

—

Zaterdag namiddag had een zitting plaats van den gemeenteraad onder voorzitterschap van graaf Audoit Visart, die door allen met goedwilligheid was beg'ogeworden. Tijdens zijne aanwezigheid ten staalruite wesen de heer Burgemeester het voorwerp eener verheugende huldbewooging, ingeënt door eenen kring geestdriftige jongelingen, die een marskorps hadden medegebracht om aan h. i. bestuurs-hoofd der stad) eene welverdrende "saba", te geven.

Zaterdag zullen wij het volkzigt ver-slag dezer plechtige gemeenteraadzitting mededeelen.

—

Zondag voormiddag werd in de hoofdkerk van St Salvator door Mr. Wallefer, bisschop van Brugge, eene puillente hoogenis gezeegen, die hingedend werd door alle overheids-personen van Brugge in plichtgewaad en een overgroete menigte volk. Na de hoogenis werd een plechtig Te Deum gezongen, alsook het Saluum Jac. Rogem Albertum, waarna door het ontsat en het ongel het vaderlandsch lied geseend werd.

Onze Vorsten te Brugge.

Maandag morgen heeft onze stad het bevoen ontvoering van onze geliefde vorsten, koning Albert en koningin Elisabeth met hun oudsten zoon prins Leopold. Al-

De bevrijding van de stad, 1918
(Fotoverzameling Stadsarchief Brugge, FO/A13252).

Ook nu kan de *Stadsbode* vrij spreken, wat ook gebeurt op de eerste pagina van haar editie van woensdag 23 oktober 1918 (p. 1).

200 jaar kranten in Brugge

Ludo Vandamme*

De *Stadsbode*, in Brugge gedrukt en uitgegeven van 1917 tot 1919, staat midden in een traditie van meer dan twee eeuwen lokale en regionale kranten en weekbladen. Een traditie die opklimt tot de revolutiejaren op het einde van de 18de eeuw, door de liberale Belgische grondwet van 1831 alle kansen kreeg en vandaag nog steeds verder gaat. Abraham, de Catalogus van Belgische kranten, telt 114 titels die in de periode 1830–1950 in Brugge werden uitgegeven. Binnen deze Brugse pers neemt de *Stadsbode* wel een heel bijzondere plaats in. Hij verscheen in oorlogstijd, was in de eerste jaren de enige krant die werd gepubliceerd en had de status van ‘officieel orgaan van het gemeentebestuur’. Maar de *Stadsbode* was niet alleen uniek. Net als andere Brugse kranten rapporteerde hij over het stedelijke beleid en het leven in de stad en fungeerde onder meer met vele advertenties als een uitwisselingsplatform tussen de lezers.

De Eerste Wereldoorlog betekende op heel veel domeinen een breukvlak, en dat was voor Brugge niet anders. Op een meer bescheiden niveau, met name dat van het Brugse perslandschap, gold ook de *Stadsbode* als een scharnier. De 19de eeuw was de kranteneeuw bij uitstek, met vele titels en heftige journalistiek. Na 1918 verschraalde het aanbod en stonden lokale kranten iets minder centraal in het maatschappelijke leven. Over dit Brugse krantenlandschap en de veranderingen die er plaatsvonden gaat deze bijdrage. Over lokale of regionale periodieke publicaties die in Brugge werden uitgegeven. We laten de excentrieke voorlopers uit de 17de eeuw even terzijde, en beginnen dit overzicht op het einde van de 18de eeuw.

DE (ON)MOGELIJKHEID VAN EEN NEUTRALE KRANT

Kranten informeren en opiniëren en beide functies zijn niet steeds in evenwicht. Bijna twee eeuwen lang zagen in Brugge één of meer neutrale, onafhankelijke kranten het licht. Deze kranten, die eerder informeerden dan opinieerden,

* Met dank aan: Marc Carlier, Hedwig Dacquain, Jean Herreboudt, Johan Van Eenoo en Hilde Van Parys.

stonden op goede voet met de opeenvolgende lokale besturen en hielden zich ideologisch min of meer op de vlakte. Dit was het geval voor de *Gazette van Brugge* in de eerste helft van de 19de eeuw en voor het *Brugsch Handelsblad* in de 20ste eeuw. In de tweede helft van de 19de eeuw liepen de ideologische spanningen en de taalstrijd zo hoog op dat voor een onafhankelijke stem geen plaats was.

Joseph Bogaert (1752–1820) stond aan de wieg van de *Gazette van Brugge*. Alles begon tijdens de eerste Franse bezetting, 1792–1793, toen hij het *Vaderlandsch Nieuwsblad* uitgaf, een fel blad voor een felle tijd, een spreekbuis voor wie in Brugge de revolutie genegen was. Toen de Fransen in 1794 opnieuw onze gewesten veroverden en nu ook annexeerden, kwam Bogaert op 28 juni 1795 opnieuw met een ‘gazette’ op de proppen, de *Brugsche Gazette*, reeds in 1797 omgevormd tot de *Gazette van Brugge*. Het ging om meer dan nieuwe namen, want anders dan het *Vaderlandsch Nieuwsblad* stelde deze krant zich neutraal, maar gezagsgetrouw op. De censuur was nooit ver weg en Bogaert slaagde erin zijn weerszin voor de uitwassen van de revolutie weg te poetsen. Ook in de Hollandse tijd (1815–1830) en lange tijd na de Belgische Onafhankelijkheid (1830) bleef de *Gazette* de enige onafhankelijke, lokale krant die regelmatig uitkwam. De familie Bogaert bleef vanuit haar vaste stek in de Kuipersstraat een halve eeuw aan het roer. Op het einde van 1845 nam Louis Bernard Herreboudt (1803–1874) deze krantentitel over en groeide de *Gazette van Brugge* hoe langer hoe meer uit tot een katholiek blad, in haar laatste jaren, van 1900 tot 1914 en vervolgens in 1918–1919, zelfs tot officieel partijorgaan.

1848 en de volgende jaren waren scharnierjaren. De revolutie in Frankrijk in 1848 deinde uit in België en zorgde ervoor dat het kiespubliek werd uitgebreid en dat kranten, door het wegvallen van de zegelbelasting, democratischer werden. Bovendien maakte het unionisme plaats voor ideologische partijvorming, als eerste geformaliseerd door de liberalen met de oprichting van de Liberale Partij in 1846, met haast onmiddellijk een Brugse afdeling of *Association libérale*. Het bewogen wedervaren van de *Gazette van Brugge* in die jaren geeft aan hoe een onafhankelijke koers onhoudbaar werd. Toen Louis Herreboudt in 1845 de krant overnam, voer hij een neutrale koers. Vanaf 1847 liet de *Gazette* liberale sympathieën doorschemeren, werd vervolgens weggedreven door conservatieve liberalen (‘de pronkappels van het verbasterd liberalismus’) en in 1849, door de weliswaar heftige Benoit Beeckman (1789–1865), een ‘gemaskerde priesterlyke gazette’ genoemd, en ging dan vanaf 1850 openlijk de klerikale toer op.

In de beginnende jaren 1900 was er weer ruimte voor een onafhankelijke, neutrale stem in het Brugse perslandschap en het was opnieuw de familie Herreboudt die daartoe op 23 juni 1906 een nieuwe krantentitel lanceerde: *Brugsch Handelsblad*. Initiatiefnemer Maurice Herreboudt (1880–1957) hing zijn voetbalschoenen bij Cercle Brugge aan de haak en stapte als krantenman in de voetsporen van zijn

grootvader en vader, de uitgevers van de *Gazette van Brugge* van 1845 tot 1914/1918–1919. Het weekblad komt nog steeds elke week uit, aanvankelijk op zaterdag, nu op vrijdag. De familie Herreboudt bleef eigenaar en drukker van de krant tot 1989, toen het Roeselaarse mediabedrijf Roularta het blad overnam.

Het *Brugsch Handelsblad* kon zich stevig vestigen en zijn neutrale positie, uitgesproken aandacht voor illustraties én een focus op sport zorgden voor steeds hogere oplages. Zijn leidende positie kwam enkel na de Tweede Wereldoorlog even in gevaar. Tijdens de oorlog bleef het *Handelsblad* immers verschijnen, waarbij de redactie werd overgenomen door het collaborerende DeVlag. Na de bevrijding werden de persen stilgelegd en liep de hoofdredacteur een veroordeling op. De familie Herreboudt ging vrijuit, maar het oorlogsgebeuren maakte de nieuwe start van het *Brugsch Handelsblad* bijzonder lastig. Precies in die jaren stak het *Woensdagblad* het *Brugsch Handelsblad* naar de kroon. Dit was eveneens een onafhankelijk weekblad voor Brugge en het omliggende, opgericht in 1936. Het *Woensdagblad* werd in 1946 *Brugsche Courant en Woensdagblad*, en vanaf 1950 *Brugsche Courant* en hield, na een uitputtende en weinig smaakvolle concurrentiestrijd met het *Brugsch Handelsblad*, in 1958 op te bestaan. Nog andere initiatieven werden ontwikkeld, maar raakten nauwelijks van de grond, zoals *De Weekpost van Brugge*, in maart 1945 boven de doopvont gehouden, maar drie nummers later al ten grave gedragen. Toen de mediamaatschappij Roularta in 1968 het *Burgerwelzijn* opkocht en degradeerde tot een gratis advertentiekraant, bleef het *Brugsch Handelsblad* als enige neutrale, regionale krant in Brugge over.

Door de explosieve groei van gratis huis-aan-huisbladen en andere evoluties in het medialandschap kwam in de jaren 1980 ook het *Brugsch Handelsblad* in ademnood. En het was precies Roularta dat opnieuw een beslissende rol speelde. Het *Brugsch Handelsblad* werd in 1989 door de Roeselaarse maatschappij overgenomen en ondergebracht in de *Krant van West-Vlaanderen*. Binnen deze koepel hebben ook andere West-Vlaamse regionale kranten onderdak gevonden, wat vanaf 1989 aanleiding gaf tot elf verschillende edities. Enkel het *Brugsch Handelsblad*, *De Zeewacht*, *Het Wekelijks Nieuws* en het *Kortrijks Handelsblad* behielden hun titel en ook hun lezers. Zo gaf bij een enquête in 1995 ruim de helft van de ondervraagde lezers aan reeds meer dan 20 jaar abonnee te zijn. Bovendien verhindert deze persconcentratie niet dat het *Brugsch Handelsblad* met zijn redactie verankerd blijft in de Brugse binnenstad. Krant en redactie zijn vandaag de levende getuigen van meer dan tweehonderd jaar regionaal krantenbedrijf in Brugge.

IDEOLOGISCH GEKLEURD, IN HET FRANS OF IN DE VOLKSTAAL

In het midden van de 19de eeuw was de ideologische kleuring van de lokale pers een feit. De tegenstelling katholiek versus liberaal vertaalde zich in 1837 in de oprichting van de *Le Nouvelliste du Nord/Le Nouvelliste des Flandres* (opgevolgd

1848 door *La Patrie*) en van de *Journal de Bruges*. Ze vormden de dragende krachten van een politieke en maatschappelijke tegenstelling. Bovendien werden kranten ingezet in de taalstrijd. Tot 1840 beleden Brugse kranten het unionisme, tegen 1845 waren de keuzes gemaakt en vanaf 1849 was het niet langer houdbaar geen kleur te bekennen. Lokale en nationale politiek, in het bijzonder de ideologisch gekleurde onderwijswetten van de jaren 1870 en 1880, zorgden voor een polemische journalistiek en vormden een voedingsbodem voor steeds nieuwe titels die vaak geen lang leven waren beschoren.

De *Nieuwe Gazette van Brugge* ging in 1814 van start, met de steun van de geestelijkheid, en legde het fundament voor een uitgesproken katholieke krant in de 19de eeuw. De naamswijziging in 1829, *Standaerd van Vlaenderen*, wijzigde niets aan de uitgesproken katholieke toon. ‘Grondhertiglyk, zonder de minste geveysheyd, vastegekleefd ... aen het katholiek geloof, zo luidde het in 1842. Eén van de belangrijkste medewerkers van de *Nieuwe Gazette* en van de *Standaerd*, althans in de beginjaren, was Felix De Pachtere (1783–1849), een goede vriend van de ultramontaanse traditionalist Leo de Foere en vanaf 1832 drukker van het nieuwe opgerichte bisdom Brugge.

In 1837 kwam dan de *Nouvelliste du Nord*, nog in het eerste jaar omgevormd tot *Le Nouvelliste des Flandres*, de katholieke pers in Brugge versterken: een dagblad, Franstalig en mikkend op de conservatieve katholieke hogere kringen en middengroepen. *Le Nouvelliste* in het Frans en de *Standaerd* in de volkstaal bleven tijdens hun bestaan twee zijden van een medaille, met een zelfde uitgever en een nauwe samenwerking op financieel en redactioneel vlak. De Franstalige poot werd in 1848 herdoopt tot *La Patrie*. Deze katholieke Franstalige krant genoot ook nationaal aanzien en kon rekenen op de medewerking van het Belgische episcopaat, in het bijzonder van de Brugse bisschop Jean-Baptiste Malou, en van katholieke politici. Adolf Duclos was gelegenheidsmedewerker, maar alles draaide rond eigenaar-uitgever-redacteur Amand Neut (1812–1884).

De jonge Neut, afkomstig van Moorsele, scherpte zijn pen en overtuiging bij Gentse katholieke kranten, als journalist, vervolgens ook als eigenaar. In 1851 nam hij in Brugge de *Standaerd van Vlaenderen* en *La Patrie* over. “Il est plus méritoire de fonder un bon journal que de construire une cathédrale”, is een uitspraak uit die tijd die volledig opgaat voor het denken en handelen van Neut. Ook zijn aandeel in de organisatie van de Katholieke Congressen van Mechelen (1863-1864) en de daaruit ontstane Bond van Katholieke Kringen getuigen van zijn ijver om vanuit een politiek georganiseerd katholicisme het liberalisme te bestrijden. “Wy zyn Katholyk, wy zyn Belg” stelde Neut. Vanuit een loyauteit tegenover de Belgische staat en grondwet van 1831 was hij er, in tegenstelling tot de ultramontaanse katholieken, van overtuigd dat de scheiding van Kerk en Staat de katholieken alle kansen bood. Kansen waarvoor moest worden gestreden, en in die strijd namen kranten een belangrijke plaats in. In Brugge ging het de

katholieken alvast voor de wind. In 1876 diende de Liberale Partij die in 1854 de volstrekte meerderheid had gehaald, plaats te ruimen voor een katholiek bestuur onder leiding van Amedée Visart de Bocarmé (1835–1924). *La Patrie* overleefde de Eerste Wereldoorlog en ging op een weliswaar meer bescheiden niveau verder tot in 1940.

De liberale beweging was als eerste tot partijvorming overgegaan. In 1846 ontstond in Brugge een liberale kiesvereniging. *Journal de Bruges* (1837–1953), enkele jaren eerder opgericht, werd hun krant. De *Journal* zette zich af tegen de vlakke berichtgeving in de *Gazette van Brugge* en wilde een moderne krant zijn van de ambitieuze liberale en Franstalige burgerij in Brugge en de provincie. De ondertitel ‘Politique, Science, Industrie’ hoewel slechts eventjes in gebruik, geeft aan dat dit een krant was voor een nieuwe wereld. Ook de uitgeverij, met vrouwen aan het roer, vormde een stijlbreuk. Kort na de oprichting nam Caroline Boussart (Caroline Popp, 1808–1891) de krant van haar man over. Ze bleef als vrouw de krant leiden tot haar overlijden en werd opgevolgd door haar dochters Antoinette en Nelly. Bovendien openden zij de kolommen van *Journal de Bruges* voor de Brusselse Marguerite Coppin (1867–1931), lerares Frans binnen de Engelse kolonie in Brugge en auteur van de verboden roman *Le troisième sexe*. Coppin was een vroege voorvechtster van de vrouwenemancipatie en van gelijke rechten tussen man en vrouw en verwekte schandaal in Brugge door als vrouw op de fiets door de stad te rijden. Het was duidelijk dat de *Journal* rond 1900 eigenzinnig zijn weg zocht, los van de Brugse Liberale Vereniging. Vandaar dat deze Vereniging in 1901 een nieuwe spreekbuis lanceerde: *Le Réveil de Bruges et de la West-Flandre*. Net zoals bij de katholieke Franstalige kranten had *Journal de Bruges* bovendien meer bescheiden, volkstalige broers en zussen gekregen. Zo bezorgde uitgever Popp achtereenvolgens *Het Recht* (1869–1876) en *De Stembus* (1876–1881). De Vlaamse taalbeweging kreeg overigens vroeg een stem vanuit liberale hoek.

Na het hoofdstuk ‘Popp’ werd de liberale pers in Brugge gereorganiseerd. Liberale kopstukken stichtten in 1908 een Naamloze Vennootschap die *Journal de Bruges* overnam en opnieuw in het gelid bracht. De NV deed een beroep op de directie en de redacteur van *Le Réveil de Bruges*, die meteen ophield te bestaan. De invoering van de Algemeen Enkelvoudige Stemplicht (1918) had intussen het politieke landschap grondig hertekend. Daar kon ook deze lokale liberale krantenherstructurering niet tegen op. Het bereik van *Journal de Bruges* verschrompelde en de krant kwam vanaf 1937 nog enkel uit op donderdag en zondag. In 1953 vielen de persen definitief stil en de bescheiden *Courrier de Bruges* hield verder de Franstalige, liberale krantentraditie in Brugge staande.

Journal de Bruges had meer dan een eeuw het Brugse perslandschap gekleurd en heeft daarmee de langste staat van dienst. De jongere, meer radicale liberale loot, *L’Impartial de Bruges* (1844–1873), hield het niet langer dan een generatie uit. Dit

dagblad werd gedrukt door en was in bezit van de familie Bogaert. Stichter Alphonse Bogaert (1821–1869), zoon van Joseph, hield zich op binnen de jonge liberale burgerij in Brugge. Met *L'Impartial* gaf hij in het midden van de 19de eeuw stem aan dit vooruitstrevende liberalisme van de 'libéraux honnêtes'. De krant nam bijgevolg afstand van kiesvereniging en dus ook van *Journal de Bruges*, van deze 'doctrinaires de la coterie'. Maar aan deze beginselvastheid kwam op een verrassende manier een einde in de jaren 1870 toen Leon Bogaert, zoon van de stichter Alphonse, van zijn krant een katholiek strijdblad maakte met als medewerker onder meer Guido Gezelle (1830–1899). Gezelle had zich eerder, in de jaren 1864–1870, onder verschillende schuilnamen, ten volle in de strijd met de liberale pers geworpen via 'zijn' weekblad 't Jaer 30, politike wegwyzer voor treffelyke lieden.

Ook *Burgerwelzijn* begon in het midden van de 19de eeuw als liberaal strijdblad, maar gericht naar Nederlandstalige lezers. Drukker Jan Fockenier (1818–1909) en redacteur A.J. Boeteman sloegen daartoe op 21 december 1850 de handen in elkaar. Vele volkstalige, geëngageerde bladen die in die jaren werden opgestart, hielden het onder de voortdurende aanvallen van de *Gazette van Brugge* al vlug voor bekeken. Dit was onder meer het geval voor *De Nijverheid* (1846; Jan Antoon De Jonghe) en *Het Brugsche Vrije* (1848; Benoit Beeckman). *Burgerwelzijn* hield wel stand, maar veranderde het geweer van schouder. Fockenier nam alle teugels in handen, Boeteman trok zich terug en de krant werd een uitgesproken neutraal informatieblad, met een Vlaamse ondertoon en met veel advertenties. In 1896 verscheen het begrip 'Aankondigingsblad' voor het eerst in de ondertitel. De oplage groeide spectaculair en na de Tweede Wereldoorlog beschikte *Burgerwelzijn* in zijn drukkerij in de Zilverstraat over geavanceerde persen. Vandaag overleeft deze krant als een gratis en aan huis bedeed advertentieblad, uitgegeven door Roularta. De naam *Burgerwelzijn* bleef enkel tot 2002 behouden, met name als *Streekkrant Burgerwelzijn*.

Na de Eerste Wereldoorlog en het doorvoeren van de Algemeen Enkelvoudige Stemplicht werd de Belgische Werklieden Partij/Socialistische Partij een brede volkspartij. Dit gebeurde in Brugge vanuit een socialistische Gemeenschappelijke Actie met vakbond, partij en ziekenkas, én een weekblad. Dit weekblad, *Werkerswelzijn*, met als eerste ondertitel 'Socialistisch Weekblad voor het arrondissement Brugge', verscheen voor het eerst in 1901. Gentse persen zorgden voor het drukwerk, maar beleid en redactie verbleven in het lokaal *Werkerswelzijn* in het Kuiperstraatje (Kleine Kuipersstraat) in Brugge. Na de Eerste Wereldoorlog groeide *Werkerswelzijn* onder leiding van de jonge Achiel Van Acker (1898–1975) uit tot een volwaardig weekblad. In 1932 vormde Van Acker dit weekblad om tot *Vlaams Weekblad*, dat door zijn zoon Frank verder werd uitgebouwd. Vanaf 1954, toen voor een groot krantenformaat werd gekozen, werd het weekblad opnieuw, zoals in prille beginjaren, in Gent gedrukt.

Wellicht is het geen toeval dat het *Vlaams Weekblad* ophield te bestaan in 1992, ook het overlijdensjaar van Frank Van Acker.

DE BRUGSE KRANTENWERELD

Vanaf de 19de eeuw groeide en varieerde het lokale krantenaanbod en nam de impact van de pers op het maatschappelijke leven hoe langer hoe meer toe. In de Franse tijd werd slechts één krant (én een advertentieblad) geduld. De *Provinciale almanak* van 1837 somt er drie op (*Gazette van Brugge*, *Standaerd van Vlaenderen*, en *L'indicateur*; ook *Journal de Bruges* werd in dit jaar opgericht). Vanaf het midden van de eeuw, onder meer met het wegvallen van de zegelbelasting vanaf 1848, was het hek van de dam. De *Provinciale almanak* van 1878 somt 18 'gazetten' op. Toen op het einde van die eeuw hoe langer hoe meer 'nationale' kranten zich op de markt begaven, liep het lokale krantenaanbod terug. In 1935 somt het Adresboek van West-Vlaanderen nog steeds 12 dag- en weekbladen op met zetel in Brugge. Na de Tweede Wereldoorlog verschaalde het aanbod tot enkele titels; vandaag is het *Brugsch Handelsblad* het enige te betalen Brugse weekblad.

Opvallend bij de 18 titels uit 1878 is dat ze bijna allen het werk waren van afzonderlijke drukkers en/of uitgevers. Kranten vormden een belangrijk segment van het lokale typografische bedrijf. De stijging van het aantal titels verliep parallel aan de toename van de drukkerswerkplaatsen in de stad. Tot 1830 waren een zevental ateliers actief en dit aantal was in 1900 opgelopen tot 33. De 19de- en 20ste-eeuwse werkplaatsen behoorden bijna zonder uitzondering tot het kleinbedrijf. Zo telde in 1896 de nijverheidstelling (intra muros) 27 drukkerijen met 238 arbeiders. De mechanisatie nam hand over hand toe, maar tot aan de Eerste Wereldoorlog stond het handwerk centraal. Omstreeks 1800 namen metalen drukpersen de plaats in van houten persen en in 1868 deed de stoomkracht ook in de Brugse drukkerswereld zijn intrede. Zetmachines (*linotype* en *monoline*) waren rond 1900 alom in gebruik in de krantenwereld in Brussel en Antwerpen, in mindere mate in Gent en Luik, en niet in Brugge. Ook nieuwe drukprocedures met achtereenvolgens de cilinder- en de rotatiepers, vooral toegespitst op een meer rationele krantenproductie, lijken slechts traag hun weg naar Brugse werkplaatsen te hebben gevonden. Na de Tweede Wereldoorlog pakte het *Burgerwelzijn* uit met het feit dat het weekblad werd gedrukt op de grootste rotatiepers in de provincie.

De ideologische kleuring van de lokale pers maakte, zeker in de 19de eeuw, dat de zakelijke en inhoudelijke kanten van het krantenbedrijf in elkaar overvloeiden. Krantenmannen en -vrouwen waren bijgevolg vaak politiek actief en maatschappelijk geëngageerd. Dit geldt bijvoorbeeld voor Bernard Minnebo (1867–1919) en Camille Moeyaert (1868–1946), twee iconen van de Christene Volkspartij. Minnebo doorliep als wees een beroepsopleiding en ging vervolgens

als letterzetter bij de *Gazette van Brugge* aan de slag. Hij sloot zich aan bij de door priester Daens geïnspireerde Christene Volkspartij, in Brugge getrokken door priester Florimond Fonteyne. In 1898 en in 1910/1911 werd Minnebo uitgever van de christendemocratische bladen *Het Recht* en *De Volkseeuw*, beide gedrukt in de werkplaats van Camille Moeyaert langs de Spiegelrei. Drukker Moeyaert was hoofdredacteur geweest van de *Gazette van Brugge* maar verliet deze krant om een drukkerij te beginnen die zich sterk toelegde op daensistische bladen en strijdliteratuur (*Het Vrije Woord* (1898–1914), *Het Recht* (1898–1914), *De Volkseeuw* (1911–1914, 1919–1921)).

De vroegste kranten, tot ongeveer het midden van de 19de eeuw, brachten overwegend algemeen en internationaal nieuws. Van ‘echte’ journalistiek was er nauwelijks sprake, wel werd er gretig overgenomen uit internationale bronnen. Zo waren de bladen die in de Franse Tijd verschenen, tot 1815, voor hun kopij aangewezen op de Franse pers. Niettemin zorgden allerlei korte berichten, advertenties en ingevulde vacatures voor een lokale kleur. Toen in de jaren 1840 het unionisme werd verlaten, vormden kranten een instrument bij uitstek in het ideologische bekvechten en in de taalstrijd. Lokale en nationale thema’s waren nu niet langer weg te slaan uit de krantenpagina’s. Op zoek naar een ruim lezerspubliek gingen lokaal en regionaal trouwens nauw samen, wat zich vertaalde in titels en ondertitels: ‘Gazette van Brugge en van het Departement der Leye’, ‘Journal de Bruges et de la province’, ‘De stad Brugge: weekblad voor Westvlaenderen’. Tezelfdertijd kwamen de grote Brugse titels ook tegemoet aan de lezers op zoek naar nationaal en internationaal nieuws. Daar kwam op het einde van de 19de eeuw verandering in, toen een massapers met goedkope nationale kranten zich succesvol in de markt plaatste: *De Gentenaar* in 1879, de *Vooruit* in 1884 en *Het Laatste Nieuws* in 1888. Landelijke dagbladen die onder meer door de opname van regionaal nieuws, lokale titels wegdrokten, was een tendens die zich ook in de 20ste eeuw onverminderd verder zette.

Wel werd de nieuwsgaring in de vorige eeuw breder, onder meer met meer aandacht voor sport. Tot in de eerste helft van vorige eeuw was er bovendien plaats voor literaire fictie, vaak toegankelijke romans die als reeks werden gepresenteerd en de lezers aan de krant vastzogen.

De meeste titels kwamen als weekblad uit. Slechts enkele titels konden de ambitie van dagblad waarmaken, een krant die zes maal per week uitkwam. In 1832 ging de *Standaerd van Vlaenderen*, enkele maanden als dagblad de deur uit, twaalf jaar vroeger dan Vlaemsch België (°1844, Brussel), vaak aangehaald als het eerste Nederlandstalige Vlaamse dagblad. De *Gazette van Brugge*, met haar lange staat van dienst, kwam nooit meer dan 3 keer per week uit. Dit geldt ook voor het *Burgerwelzijn*, behalve een korte dagbladperiode in 1894–1895. Het waren vooral Franstalige kranten zoals *L’Impartial de Bruges* (1847–1873), *Journal de Bruges* (1837–1914) en *La Patrie* (1848–1914) die zich de status van dagblad aanmaten.

Beide laatstgenoemden kwamen opnieuw uit na de Eerste Wereldoorlog, maar dan met een meer bescheiden verschijningsfrequentie. In 1913 verscheen *La Patrie* driemaal per week, tweemaal vanaf 1921, vanaf 1926 (tot 1944) als 'hebdomadaire catholique'. *Journal de Bruges* kwam na de Oorlog nog enkel op donderdag en zondag/maandag uit. In het begin van de 19de eeuw werden kranten in een quarto-formaat gestopt. De zegelbelasting die met formaten rekening hield, speelde daarin een rol. Tegen het midden van de 19de eeuw was het grote krantenformaat een feit. De zegelbelasting was verleden tijd en ook technische innovaties maakten die doorbraak mogelijk. "Ce nouveau journal sera imprimé sur grand format", zo kondigde de *Nouvelliste du Nord*, een krant in klein formaat, in 1848 het eerste nummer van *La Patrie* aan.

Hoe kranten een groeiend lezerspubliek voor zich wonnen, is moeilijk te reconstrueren. Oplagecijfers zijn fragmentair en vaak onbetrouwbaar. Bovendien is het niet steeds duidelijk of aantallen betrekking hebben op abonnees, losse verkoop of beide. De losse verkoop was bovendien bijzonder gevoelig aan persgevoelige onderwerpen, zoals in 1868 toen de zogenaamde 'affaire Sint-Denijs' resulteerde in een losse verkoop van 2.000 nummers voor 't Jaer 30. De *Gazette van Brugge* was de leidinggevende krant in de eerste helft van de 19de eeuw en telde toen tussen de 100 en 300 abonnees. Na 1840 gingen meer kranten van hand tot hand, weliswaar gespreid over vele titels. Wellicht telden de oplagen zelden meer dan 1.000 exemplaren. Dit gold niet voor het *Burgerwelzijn*, een krant met een bijzonder breed bereik, dat vóór 1914 op 13.000 exemplaren zou zijn gedrukt. In het interbellum namen de nationale Nederlandstalige kranten een hoge vlucht, van ca. 228.000 exemplaren in 1920 tot ca. 677.000 in 1940. Ook de Brugse weekbladen haalden in de vorige eeuw meerdere duizenden exemplaren, *Werkerswelzijn* 4.500 in 1928, *Burgerwelzijn* 28.000 in 1952, het *Vlaams Weekblad* 41.000 in 1972.

Meer onderzoek naar Brugse kranten is mogelijk en wenselijk. Vele pistes liggen open: de geschiedenis van individuele titels en van de Brugse krantenwereld, ook de kranten als spiegel van het maatschappelijke leven.

BEWAARDE EXEMPLAREN

Een volledige verzameling van alle verschenen nummers van de *Stadsbode* is enkel nog aanwezig in het Stadsarchief en in de Openbare Bibliotheek van Brugge. Onvolledige reeksen worden nog bewaard in het Stadsarchief Kortrijk – Collectie Westflandrica (voordien Provinciale Bibliotheek Tolhuis in Brugge), de Bijzondere Collecties van KU Leuven Bibliotheken en de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience in Antwerpen.

BRONNEN

Stadsarchief Brugge, Modern Archief, I. Algemeen Bestuur, Dossier 'Stichting van het inlichtingsblad *Stadsbode*', 1917 (XIIIB16).

Paul Saelens, Brugge, privé-archief.

LITERATUUR

S. Anseeuw, I. Debie, C. Forrier en K. Vertongen, *Brugse verhalen uit de Grote Oorlog: inspiratiebundel voor leerkrachten*.

E. De Bens & K. Raeymaeckers, *De pers in België: het verhaal van de Belgische dagbladpers, gisteren, vandaag en morgen*, Leuven, 2007.

E. De Bens & K. Raeymaeckers (red.), *Regionale media in Vlaanderen: een doorlichting*, Gent, 1998.

S. De Schaepdrijver en E. Debruyne, 'Sursum Corda: The Underground Press in Occupied Belgium, 1914–1918,' in: *First World War Studies*, 4:1 (maart 2013), p. 23–38.

S. De Schaepdrijver, *Bolwerk Brugge: bezette stad in 14–18*, Veurne, 2014.

J. Koppen, 'Liberaal-katholiek en antimagon: het discours van Amand Neut (1812–1884) tegen de Belgische vrijmetselarij in de schaduw van de Katholieke Congressen', in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 85 (2007), p. 805–834.

T. Luyckx, *Evolutie van de communicatiemedia*, Brussel, 1978.

M. Ryckaert & A. Vandewalle (red.), *Brugge: de geschiedenis van een Europese stad*, Tielt, 1999.

L. Schepens, *Brugge bezet: het leven in een stad tijdens twee wereldoorlogen*, Tielt, 1985.

B. Schotte, 'Gouden-Handstraat 6, Huis Knapen', in: *Open Monumentendag 2013: het beste in 25 jaar*, Brugge, 2013, p. 53–56.

L. Vandamme, 'De *Stadsbode* (1917–1919) wordt een historische bron', in: *Inzoemen*, 2014, nr. 2.

A. Van den Abeele, 'Bogaert, drukker in Brugge', in: *Biekorf*, 85 (1985), p. 47–74.

A. Van den Abeele, 'Drukker-uitgever Joseph Bogaert (1752–1820) of de standvastige taalijveraar', in: *Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 16 (1985), p. 25–86.

A. Van den Abeele, 'De eerste jaren van drukkerij Herreboudt', in: *Biekorf*, 85 (1985), p. 240–249, 320–339.

R. Van Eenoo, *De pers te Brugge, 1792–1914: bouwstoffen* (Bijdragen Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, 30), Leuven-Parijs, 1961.

A. Vanhoutryve, *Journal de Bruges: een Franstalige, Brugse, conservatieve, liberale krant*, Zwevezele, 2002.

C. Weymeis, 'Vlaams weekblad ging ter ziele', in: *Brugs Ommeland*, 32 (1992), p. 249–251.

INTERESSANTE LINKS

Abraham: catalogus van Belgische kranten:

<https://krantencatalogus.be/>

The Belgian War Press:

<https://warpress.cegesoma.be/nl>

Nieuws van de Grote Oorlog:

<https://nieuwsvandegrooteoorlog.hetarchief.be>